

С. 5–19. 9. *Политические институты на рубеже тысячелетий* / В. И. Борисюк, Г. И. Вайнштейн, И. Е. Городецкая [и др.]. – 2-е изд., стереотип. – Дубна: ООО “Феникс+”, 2005. – 480 с. 10. *Політика регіональних органів влади: теорія та практика* / В. П. Єлагін, В. В. Лісничий, О. Д. Куценко [та ін.] : За ред. В. П. Єлагіна. – Х.: Видавництво ХарPI НАДУ “Магістр”, 2004. – 178 с. 11. *Сушинський О. І. Місцеві державні адміністрації в Україні: концептуальний політологічно-правовий аспект: монографія* / О. І. Сушинський. – Львів: Державне спеціалізоване видавництво “Світ”, 2002. – 96 с. 12. *Телешун С. О. Державний устрій України: проблеми політики, теорії і практики* / С. О. Телешун. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 318 с. 13. *Туровский Р. Ф. Центр и регионы: проблемы политических отношений [Текст]: монографія* / Р. Ф. Туровский. – 2-е изд. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. – 399 с. 14. *Чебаненко О. Ефективність політичних партій: проблеми та перспективи* / О. Чебаненко, Д. Ковриженко // *Часопис “Парламент”*. – 2007. – № 1. – С. 4–44. 15. *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Ed. by R. A. W. Rhodes, S. A. Binder and B.A. Rockman. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 816 p.

УДК 324: 342.8

О. Кулеба

Національний університет “Львівська політехніка”

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ: СУТЬ, РІЗНОВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

© Кулеба О., 2010

Здійснено спробу типологізувати політичну участь. Досліджено сутність та особливості політичної участі як фактора демократизації суспільства. Розглянуто суть та способи активізації політичної участі громадян. Проаналізовано різні форми політичної участі та їхній вплив на суспільно-політичні процеси. Також наведено причини пасивності громадян у політичному житті держави.

Ключові слова: політична участь, демократія, вибори, референдум, політичні процеси.

Kuleba Oksana

POLITICAL PARTICIPATION: ESSENCE, VARIETIES AND FEATURES

Typology of political participation is carried out in the article. Explored essence and features of political participation as factor of democratization of society. Essence and methods of activation of political participation of citizens is considered. The different forms of political participation and influence are analysed on a public policy. Reasons of passivity of citizens are also resulted in political life of the state.

Keywords: political participation, democracy, elections, referendum, political processes.

Проголосивши незалежність, Україна задекларувала намір побудувати демократичний політичний режим. Однією з важливих складових демократії є активна позиція індивідів щодо політичних процесів, яка проявляється, зокрема, в політичній участі громадян. Участь особи в політичному житті суспільства показує насамперед рівень демократизації соціуму, свідомості

громадян, рівень дієвості впливу особи на розвиток держави та реалізацію людиною своїх прав. Політична участь також може бути індикатором, що засвідчує рівень легітимності влади.

Тому ця тематика є актуальною, оскільки вивчення участі громадян у політичному житті дасть змогу краще зрозуміти суть та особливості цього явища, виявити причини низької політичної участі українців та способи інтенсифікації рівня включеності громадян у політичні процеси нашої держави. Це, своєю чергою, сприятиме процесам демократизації та розбудови демократії в Україні.

Огляд літератури: Проблематикою політичної участі займалися: Х. Маккლოსкі, С. Хантінгтон, Дж. Моріс Нельсон [4, с. 261], Ж.-Ж. Руссо, Е. Берк [5 с. 143], розкриваючи сутність та типологію політичної участі. Проте ще до цього часу відсутнє чітке структурування політичної участі, не завершено системної розробки та структурування мотиваційних елементів і їх впливу на політичну участь.

Мета роботи – дослідити сутність та особливості політичної участі як важливої умови функціонування демократії.

Існують різні підходи до трактування терміна “політична участь”. Зокрема, американський соціолог Х. Маккლოსкі визначає політичну участь як добровільну діяльність, завдяки якій члени суспільства беруть участь у виборах правителів, і прямо чи опосередковано у формуванні державної політики [1, с. 289].

На противагу Х. Маккლოსкі науковці С. Хантінгтон та Дж. Моріс Нельсон критикують трактування терміна “політична участь” лише як добровільної діяльності, констатуючи, що індивід чи група людей можуть здійснювати політичну участь і з примусу. На основі цього розглядають: автономну (добровільну) та мобілізовану (примусову) політичну участь.

Автономна політична участь існує тоді, коли громадяни свідомо є активними та власні політичні рішення приймають без примусу політиків. Цей тип використовується переважно в країнах Заходу. Щодо мобілізованої політичної участі, то вона, на відміну від автономної, є вимушеною дією та участю у подіях, акціях, виборах і залежить від неполітичних стимулів (страх, підкуп, фальш). Це характерно для тоталітарних режимів та традиційних суспільств [4, с. 261].

Політичну участь може здійснювати як одна особа (керуючись власним світоглядом та позицією), так і громадяни, об'єднані спільною ідеєю та визначеною метою. Відповідно до цього критерію виділяють індивідуальну та колективну політичну участь [7, с. 238].

Політична участь може бути організованою та неорганізованою. У першому випадку громадяни беруть участь у політичному житті на основі чітко продуманого плану. Неорганізована участь є ніким не керованою і здебільшого спонтанною. У певний період особа чи група громадян виявляє свою політичну позицію та здійснює певну політичну участь, роблячи це, як правило, під впливом ситуацій, керуючись емоціями.

Також політична участь може носити традиційний та новаторський характер. За традиційної політичної участі здійснення політичних дій та вчинків відбувається згідно з встановленими нормами, схемами діяльності, дотримуючись стереотипної поведінки. Новаторська політична участь передбачає введення новизни.

Політичну участь також розрізняють за тривалістю та циклічністю дії, поділяючи її на постійну та епізодичну. Відповідно епізодичною є нетривала участь у певний момент політичного життя, а постійною – циклічно тривала участь, що має сталий характер та взаємодію.

На нашу думку, однією з найважливіших є типологія політичної участі на пряму та опосередковану. Пряму політичну участь ми можемо зустріти у межах невеликих політичних груп, де народ безпосередньо приймає рішення більшістю голосів. На загальнонаціональному рівні до неї можна зарахувати референдум та плебісцит.

Референдум – це безпосереднє звернення до виборців для остаточного вирішення певного питання. На загальнонаціональний референдум, переважно виносяться питання, що стосуються державно-політичного ладу, мови, території та інших важливих політичних проблем країни.

Плебісцит – опитування населення через голосування про належність території, на якій воно проживає, тій чи іншій державі (інколи поняття “плебісцит” тлумачиться як дорадчий (консультативний) референдум. “Під час референдуму або плебісциту виборці самі приймають остаточне рішення з винесеного на голосування питання” [5, с. 143].

Для того, щоб результати прямої участі громадян відповідали очікуваням – потрібно дотримуватись певних правил. Насамперед вважати остаточним прийнятим те рішення, яке підтримане кваліфікованою більшістю населення. Це пояснюється тим, що є частина громадян, які не беруть участь у голосуванні. Тому відповідно може утворитись неоднозначна більшість. Також важливим є інформування населення про можливі наслідки того чи іншого рішення. Адже, не обдумавши та не вивчивши політичної ситуації, громадяни можуть бути некомпетентними та приймати не вигідні для себе рішення. У цьому і проявляються слабкі сторони прямої участі.

Також розглядають інший вид участі – через представництво (опосередкована участь). У такому випадку за допомогою голосування громадяни обирають тих, хто представлятиме їх на різних рівнях владних структур та прийматимуть від їх імені політичні рішення [3, с. 55].

У межах опосередкованої участі виділяють дві концепції, які характеризують взаємовідносини між електоратом та вибраними представниками. Перша – концепція “жорстких наказів” (так званий “імперативний мандат”), згідно з якою обраним депутатам виборцями даються накази для формування загальнонародної волі. Ця концепція перейнята з досвіду Великої французької буржуазної революції та використовує ідеї Ж.- Ж. Руссо – ототожнення інтересів правителів і тих, які підкорені. У ній є як позитивні, так і негативні сторони. Насамперед до мінусів зарахуємо те, що виборці не можуть передати волю усього народу, адже кожен представник електорату буде насамперед захищати інтереси свого округу, регіону та етнічної спільноти. А депутат, як ми знаємо, має представляти волю усього суспільства, не виокремлюючи нікого. Також важливо не оминати увагою той факт, що виборці у переважній більшості недостатньо добре розбираються у політиці, не мають належного рівня поінформованості і переважно здійснюють свій вибір, ґрунтуючись на емоційно-психологічному рівні. Перевагою є можливість для виборців диктувати свої “умови гри” у політиці та відчувати власну значущість у державі. Саме завдяки цьому реалізується принцип народного суверенітету [6, с. 471].

Іншою є концепція, в основу якої покладено підхід, запропонований англійським політичним філософом Едмундом Берком, – вільного депутатського мандата. Оскільки виборець не може написати наказ на усі випадки життя, який задовільнив би усіх громадян, то власне політик, який представляє електорат, повинен проаналізувати, систематизувати та висловити рішення, що будуть позитивними для усієї країни, поєднати інтереси регіонів. Політик також, як правило, є вищий за своєю інтелектуальністю та компетентністю, аніж середньостатистичний виборець.

Загалом позицію населення щодо політики можна охарактеризувати двома словами: політична активність або політична пасивність.

Політично активне населення здебільшого цікавиться політичною ситуацією в країні, їхній області та населеному пункті. Такі громадяни вивчають програми політиків та партійні списки. Ті, що активніші, намагаються самі впливати на політичні події, іти в політику, тобто брати участь у ній особисто.

Політично неактивні люди намагаються уникнути політичного впливу на їхнє життя або хоча б звести його до мінімуму та виключають будь-яку свою участь в політиці. Звичайно, не існує лише крайніх варіантів, тому є і такі, які цікавляться та беруть участь в політиці до певних меж, або тоді, коли вважають, що вони дійсно можуть на щось вплинути.

Отже, спробуємо детальніше розглянути рівні прояву політичної активності:

1. **Апатія** – стан, коли людина не бере участі в подіях та політичному житті, їй байдужа доля держави, вона не цікавиться загальнонаціональними цінностями народу.

2. **Лояльність** – прояв певного інтересу індивіда до політики, участь у виборах та акціях громадянсько-політичного спрямування. Тут вже в певний спосіб проявляється політична участь, хоча ще на доволі низькому рівні.

3. **Негативізм** – несхвалення дій влади та її критика у різних формах політичного протесту. Сюди ж зараховують належність до опозиції, де громадяни, заперечуючи цінності чинного політичного режиму, беруть участь у житті суспільства. Крайнім проявом негативізму є тероризм, але він належить до незаконної політичної участі.

4. **Громадянська участь** – форма політичної участі, яка передбачає обов'язковість участі у виборах, дискусіях, надання публічної оцінки діям офіційних лідерів та владних інститутів.

5. **Організаційна участь** – найвища форма участі, яка передбачає членство у політичних партіях, організацію та участь в ідеологічних акціях та заходах. Належність до певної партії вимагає знань та умінь аналізувати політичну ситуацію. Вершиною організаційної форми є належність до політичної еліти, коли громадяни стають суб'єктами політики не лише заради професії, а й за покликанням. Це означає систематичність у прийнятті політичних рішень та організації їх виконання [7, с. 240].

Також можна навести класифікацію структурних компонентів низького рівня політичної участі, згідно з іншим підходом, де виділяють:

1. **Вилученість** із політичних відносин як наслідок низького рівня розвитку цієї особи.

2. **Неучасть** у політиці як результат заорганізованості політичної системи, низької ефективності механізмів зворотного зв'язку між системою і громадянським суспільством, розчарування у політичних інститутах і байдужості до їх діяльності.

3. **Політичну апатію** як форму несприйняття політичної системи – після чужоземного завоювання (окупації), перемоги контрреволюції, кривавого придушення масових соціальних і політичних рухів.

4. **Політичний бойкот** як вираз активного несприйняття цієї політичної системи та її інститутів.

5. **Політичний нейтралітет** як вираз задоволеності станом справ в умовах стабільного розвитку системи [5, с. 145].

Проаналізувавши форми політичної участі, можемо виділити важливі компоненти для забезпечення активності громадян у політичному житті, а саме: високий рівень політичних знань, емоційно-вольовий та пізнавальний аспект змобілізованості, рівень політичних навичок, які дають змогу переходити індивіду від слів до діла.

Що ж до масштабності та інтенсивності політичної участі, то тут існують два підходи. Представники елітарного напрямку вважають, що надмірне розширення політичної участі становить загрозу демократичним інститутам, а участь звичайних громадян є ненормальною, оскільки вносить певну дисфункціональність. Також є протилежна думка, що участь і є шляхом до легітимності влади, усунення насильства в процесі вирішення політичних проблем. Цієї теорії дотримуються представники демократичного напрямку. Загалом, на нашу думку, найкращим виходом з суперечки масштабності політичної участі є поєднання двох підходів, а саме: кваліфіковані рішення повинні прийматись політиками-професіоналами, а решта громадян повинні брати участь у виборах, дискусіях та контролювати дії політичної еліти.

До психологічних причин участі громадян у політичному житті належить:

1. Задоволення власних інтересів.
2. Реалізація своїх позицій, ідеалів, цінностей.
3. Можливість контролю над поточним перебігом подій, відчуття важливості.
4. Задоволення потреби у спілкуванні.
5. Компенсація особистих невдач та недоліків.

Із психологічних характеристик та причин політичної участі спробуємо вивести мотивацію. До мотивів політичної участі належать підвищений інтерес до політики, спрямований на пізнання перебігу життя політичного суспільства, кар'єра, власна реалізація індивіда як особистості, прагнення до соціального єднання.

Рівень володіння соціальними суб'єктами, організованість та доцільність політичних акцій та уміння до співіснування різних соціальних груп і визначає високу політичну культуру участі громадян. Життєві клопоти, злидні, низька політична культура влади та безнадійність громадян змінити життя на краще, навпаки, зумовлюють певну політичну пасивність, політичну неучасть.

Перед тим, як розглядати способи політичної активізації, потрібно класифікувати за рівнем політичної участі громадян на три групи. Першу з них становлять громадяни, котрим властива політична байдужість, оскільки люди ставлять на перший план власні проблеми, намагаються зробити професійну кар'єру тощо. Другу групу становлять особи, що не вірять у власну політичну важливість. Це так звані відчужені від політики люди, які вірять, що незалежно від того, будуть голосувати вони чи ні, політичні рішення прийматимуться владою самостійно і не змінюватимуться. Такі люди не бачать відмінності між політичними партіями та кандидатами на виборах. Третю групу становлять люди, які втратили інтерес до правосуддя, законності, стабільної політичної системи. Але в період депресії такі громадяни можуть активно долучатись до політичного процесу [9, с. 65].

Загалом для активізації політичної участі потрібно передусім інформувати населення, об'єктивно та достовірно висвітлювати ситуацію та покращувати "політичну грамотність". Не останню роль у цьому відіграють і соціально-економічні чинники. Відповідно покращання економіки та соціального життя активізує людей до політичної участі. І найголовнішим є те, що політики повинні завойовувати довіру громадян, чинячи лишень правомірні та справедливі дії.

Отже, політичну участь за сучасних глобальних процесів інтеграції, формування нового світового порядку можна розглядати як одну з основних характеристик демократії, як засіб політичної соціалізації та політичного виховання, розв'язання конфліктів, боротьби з бюрократією і політичним відчуженням мас. Ця проблематика не є до кінця розглянутою і має подальші перспективи для дослідження, адже вимагає структуризації політичної участі та чіткого окреслення причин неучасті громадян, що надасть можливість інтенсифікувати політичну активність народу та спрямувати її у русло демократичного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брегеда А. Ю. *Основи політології: навч. посіб.* / А.Ю. Брегеда. – К.: Київський економічний університет, 2000. – 311 с.
2. Гірман А. П. *Особливості політичної участі осіб з функціональними обмеженнями у сучасному політичному процесі в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси"* / А. П. Гірман. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет, 2006. – 18 с.
3. Головатий М. Ф. *Політична психологія: навч. посіб.* / М.Ф. Головатий. – К.: МАУП, 2001. – 135 с.
4. Горлач М. І. *Політологія: наука про політику: навч. посіб.* / М. І. Горлач, В. Г. Кремінь. – К.: Центр навч. літ., 2009. – 840 с.
5. Колодій А. *Політологія* / [А. Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я. Космина]. – К.: – Ельга–Н, Ніка–центр, 2000. – 584 с.
6. Крюков О. *Демократизація суспільства та розвиток еліти* / О. Крюков // *Вісник НАДУ.* - 2004. – № 4. – С. 470–475.
7. Кухта Б. *Політологія. Історія і теорія політичної науки: навч. посіб.* / Б. Кухта. – Львів: Дизайн-студія "Папуга", 2007. – 300 с.
8. Радченко О. В. *Політичний режим в Україні та теорії модернізації: вибір шляху демократизації* / О.В. Радченко // *Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. Одеського регіонального інституту державного управління.* – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. – Вип 1 (29). – С. 59–64
9. Ротар Н. Ю. *Форми участі населення у політичних процесах: навч. посіб.* / Н. Ю. Ротар. – Чернівці: Рута, 2004. – 79 с.